

Mostipan O. «*Nihon Montoku Tenno Jitsuroku*» as the State Chronicle of Japan History of the Heian Period

The article analyzes socio-political aspects of the creation of «Nihon Montoku Tenno Jitsuroku» as a chronicle from the state history of Japan of the Heian period. The continuation of the tradition of national chronicles was confirmed by the progressive nature of the development of institutes of Japanese statehood, which relied on imperial power, but began to undergo a significant influence of centrifugal feudal tendencies in the late nineteenth century.

The role of the chronicle as a political text, which began to play a legitimizing role in the processes of weakening the central government in favor of influential aristocratic families, was explored. The connection between the development of the bureaucracy, the increase in the number of ranks and the weakening of the power of the Emperor in the context of the practice of inheritance of public positions is considered. The specifics of the mutual influence between religious and political processes in the aspect of state support of temples in the late nineteenth century and their role in the centralization of power and political rebellion have been determined.

Keywords: «Nihon Montoku Tenno Jitsuroku», state political history, Emperor Montoku, Fujiwara clan, biographies of officials.

УДК 321-028.6

Опанасюк В. В.

ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті з'ясовано особливості доктринального підходу в політології та правознавстві, виявлено характер його сучасних модифікацій. Запропоновано окремі варіанти класифікації функцій держави в межах доктринального підходу, враховано обмеженість і прикладні можливості цих класифікацій. Перспективи застосування доктринального підходу до класифікації функцій держави в інформаційному суспільстві обґрунтовані на підставі змін у структурі суспільства, суспільних відносинах. Процеси віртуалізації політики, цифровізації публічних послуг, переміщення людини політичної в простір глобальних інформаційних і комунікаційних мереж, інтенсивність і системність зазначених змін виявили передчасність висновку про кінець доктринального підходу у вивченні та дослідженні суспільно-політичних і правових систем, функцій держави як основних напрямів її діяльності.

Ключові слова: держава, функції держави, класифікація, доктринальний підхід, глобалізація, інформаційне суспільство.

Сучасні глобальні процеси впливають на просторові та часові характеристики світового порядку, змінюють його структуру. Сучасна ситуація така, що звичний для нас реальний світ розширює свої межі за рахунок віртуального простору. Відбувається взаємопроникнення та зрощування реального світового порядку з глобальним інформаційним суспільством, його мережевими структурами. Практика в цих умовах часто дисонує з відомими політичними та правовими доктринами, внаслідок чого останні або девальвуються, або модифікуються, пристосовуючись до ситуації.

Доктринальний підхід досі відштовхувався від соціальної сутності та позицій держави щодо суспільства. У сучасних умовах цей підхід зазнав наукового скепсису так само, як і перспективи існування самої держави, а суспільство значно змінило свої сутність і структурне наповнення, отримавши нові варіанти визначень. Припускаємо, що згадані тут поняття «доктрина» та «держава» ще зарано списувати в історичний брукхт. Вважаємо, що їх зв'язок із нагальними науковими та прикладними задачами доказово незаперечний, адже виявляється, з одного боку, у потребі гармонійного раціонального упорядкування сучасного глобального суспільства, інформаційного за своїм характером, а з іншого боку, у відповідній

стабілізаційній практиці, орієнтованій на міжнародно-правову та політичну суб'єктність держави.

Позиції держави серед інших суб'єктів існуючого світового порядку залишаються відносно стійкими, хоч і зазнають трансформації, насамперед, у функціональних пріоритетах і обсягах повноважень. Загальна проблема полягає в тому, що для зняття протиріччя між раціональним і практичним рівнями суспільного буття, у якому держава реалізує своє функціональне призначення недостатньо проаналізувати тільки відповідні наукові теорії та концепції. Необхідно виявити та класифікувати функції держави з доктринальних позицій. Саме останні задавали курс у міжнародній і національній політиці, на їх ідеологічній основі вибудовувався світовий порядок, держави приймали історичні та політичні рішення.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати перспективи застосування доктринального підходу до класифікації функцій держави в інформаційному суспільстві.

Досягнення зазначеної мети здійснюється шляхом послідовного вирішенню таких завдань:

- з'ясувати особливості доктринального підходу в державознавстві;
- класифікувати функції держави в межах доктринального підходу;
- обґрунтувати можливості та перспективи застосування доктринального підходу до класифікації функцій держави в інформаційному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє, по-перше, виявити основні напрями спрямованого наукового пошуку, який у межах нашої дослідницької проблеми зосереджений переважно в галузях правознавства та політичної науки. По-друге, такий аналіз допомагає встановити рівень теоретичної розробленості проблеми. По-третє, виявляє ті аспекти проблеми, вирішення яких потребує суспільство в сучасних умовах його розвитку. Зауважимо, що до цього короткого огляду не ввійшли численні публікації про інформаційне суспільство, хоч їх результати є контекстом наукового пошуку в напрямі досягнення поставленої мети.

Розглянемо спершу найновіші публікації, що зосереджують увагу на співвідношенні теорії та практики в політиці, їх тісному взаємозв'язку та взаємовпливові.

Виявленню характерних рис політичного мислення присвятив свою статтю відомий український політолог Ю. Ж. Шайгородський. У ній він цілком слушно наполягає на тому, що теоретичний апарат політичного мислення впливає на конструювання політичної реальності, задає та формує уявлення про майбутнє в системі цінностей і координат легітимізованого проекту суспільного розвитку. Політична ідеологія, на його думку, потрібна суспільству, оскільки закладає наріжні камені світосприйняття та світорозуміння, такі як поняття, принципи, напрями руху до суспільного ідеалу тощо [1, с. 6-7].

Інші авторитетні українські політологи О. В. Бабкіна та В. П. Горбатенко в одній зі своїх останніх публікацій розмірковують про потреби українського суспільства та запити держави на підготовку політологів, компетентних виконувати прикладні завдання. У цьому зв'язку вони справедливо зазначають, що в навчальних програмах відповідних закладів вищої освіти необхідно знайти прийнятний баланс між практичною спрямованістю на сучасні зміни в кон'юктурі ринку праці та кращими надбаннями політичної науки й політичної філософії [2, с. 8]. І хоч автори цієї публікації відмовляють єдиній державній ідеології в праві на існування за умов демократії, проте так само як і вже згаданий раніше політолог Ю. Ж. Шайгородський, визнають, що для подолання соціальної напруженості та конфліктності в суспільстві не обійтися без наближення політичної теорії до практики політичного життя [1, с. 8; 2, с. 8]. Поміткою на полях цих статей залишається питання про форму раціональності для такого зближення.

Поза колом дослідницької уваги політологів, зокрема, українських, опинилися функції держави, вужче – їх баланс у сучасному суспільстві. В окремих колективних монографіях і експертних доповідях українських політологів знаходимо висновки про пріоритетність лише окремих функцій держави. Зокрема, це висновок про те, що зростання впливу корпоративних інтересів на владу породжує конфліктність в українському суспільстві, вимагає підсилення

функції узгодження суспільних інтересів [3; 4]. Окремі дослідження зорієнтовані на аналіз реального стану забезпечення виконання державою своїх функцій [5]. Саме тому в сегменті теоретичних побудов, зорієнтованих на вирішення загальних потреб суспільства та держави постає проблема переосмислення домінуючих концептуальних, доктринальних, стратегічних бачень майбутнього українського суспільства.

Становлення глобального інформаційного суспільства об'єктивно порушує вже устояний зв'язок між теорією та практикою. Проте проблема розуміння ролі та функцій держави в цих змінених умовах залишається відкритою.

Розгляд виявлених нами невирішених аспектів проблеми розпочнемо з особливостей доктринального підходу в державознавстві. Із самого початку зустрічаємося з труднощами наукового пошуку. Перша, ключова причина, що вимагає особливої уваги, чіткості та послідовності дотримання дослідницької програми на етапі вирішення цього завдання, знаходиться в площині понятійно-категоріально визначення поняття «доктрина» та похідного від нього поняття «доктринальний підхід». Другою причиною є обмежена кількість сучасних публікацій у політичній науці, що здійснені з застосуванням цього підходу. І, нарешті, третя причина криється у відмінностях між доктринальним підходом у правознавстві та політичній науці. Оскільки держава є політико-правовим інститутом, то виникає потреба теоретичного розрізнення відповідних варіантів цього підходу з виділенням їх особливостей.

Поняття «доктрина» синонімічне поняттям вчення, теорія, концепція, визначальний теоретичний або політичний принцип, тощо.

Найпоширенішими трактуваннями поняття «доктрина» є такі:

- 1) логічно впорядкована сукупність ідей, принципів, постулатів, на яких вибудовується окремо взята ідеологія;
- 2) система ідей суспільного, політичного, економічного розвитку, виражена у формі ідеології;
- 3) окрема ідея, принцип, що є базовими для розуміння поглядів представників вчення, школи, течії тощо.

Поняття «доктрина» (так само як і «доктринальний підхід») часто вживають із негативною конотацією в значенні догматизму, доктринерства. Це зумовлено історичним розвитком ідеологій. Проте в умовах сучасних суспільних змін до поняття поступово повертається його нейтральне забарвлення, а операційне (інструментальне) значення самих доктрин у розбудові суспільних відносин зростає.

Доктрина (від лат. *doctrina* – вчення) – це раціонально вибудована для упорядкування світу система ідей і понять, об'єднаних стійкими принципами їх взаємозв'язку та функціонування, що надає суспільству надійні методи, засоби та інструменти вирішення назрілих проблем.

Поняття «доктринальний підхід» розуміють у залежності від галузі знань, у якій його застосовують. Так у правознавстві доктринальний підхід склався як традиція трактування права на відміну від слідування букві закону. Доктринальний підхід у правознавстві дозволяє порівнювати доктринальні (ідеологічні) основи систем права з практикою його застосування.

У політичній науці доктринальний підхід позначають як той, що виходить із доктрини, пов'язаний із ідеологією. Політику іноді розглядають як боротьбу цінностей, ідеологій. Хоч цей підхід несе на собі відбиток суб'єктивізму, тобто прихильності до універсальної ідеї та проекту держави, проте згадати про нього необхідно. Пояснимо це тим, що доктринальний підхід використовується для розробки державних політик і втілюється разом із їх спробами реалізації на практиці, внаслідок чого впливає на становище класів і соціальних груп.

Доктринальний підхід, як правило, відображений у західних дослідженнях держави, хоч поступово повертається в дослідження українських політологів [6, т. 2].

Характер сучасного доктринального підходу виявляється у проникненні в нього теоретичних наукових знань. Це робить його прийнятним для аналізу теорії та практики

суспільного життя, зокрема, правових і політичних поглядів, програм, інституційних систем, політик, тощо.

Перейдемо до класифікації функцій держави в межах доктринального підходу.

Представники різних напрямів доктринального підходу спеціально класифікацією функцій держави не займалися, а про функції розмірковували в контексті зрізів політики, що цікавили їх в ідеологічних побудовах. Так, марксиста та неомарксиста розглядали соціально-класовий зріз політики, вирізняючи функції класової держави на конкретних етапах суспільного розвитку. Насамперед мова йшла про класові інтереси та способи їх задоволення. Основна увага зосереджувалася на економічній, політичній, ідеологічній, культурно-виховній та інших функціях, реалізація яких виявляла своє принципове значення на конкретно-історичному етапі розвитку класових потреб та інтересів. Неомарксиста зосередилися на засобах, якими держава забезпечує збереження капіталістичного ладу та долає соціальні протиріччя. Вони зуміли довести, що навіть якщо держава вступає в протиріччя з інтересами домінуючих класів і інших соціальних груп капіталістичного суспільства, запроваджуючи соціальні заходи, вона все одно діє в інтересах правлячого класу. Із позиції сучасних неомарксистів, безконфліктне співіснування класів можливе завдяки домовленостям і виваженій соціально-економічній політиці.

У сучасному суспільстві позиції різних ідеологій зближуються, що виявляється як стійка тенденція, пов'язана з боротьбою за завоювання влади в державі, тобто за право розподіляти та контролювати розподіл ресурсів. Внутрішньою причиною зближення позицій є боротьба за електорат під час виборів. Зовнішнє середовище існування держав, а саме, – глобалізація (і пов'язана з нею міжнародна політична та економічна конкуренція), розвиток засобів комунікації тощо, – ставить держави в однакові умови, спричиняє необхідність шукати спільні точки дотику для боротьби з сучасними викликами.

У цьому зближенні звертає на себе увагу неомарксизм і неолібералізм – від витоків два протилежних підходи до розуміння мети, значення, соціальної сутності та соціального призначення держави. Однією з провідних ідей, що зближує ці підходи виявилася ідея консенсусної демократії.

Неолібералізм виріс із класичного лібералізму як його етатистський різновид, відстоюючи право держави втручатися в суспільне життя для регулювання економічної та соціальної сфер. Ключова дискусія про функції та ступінь втручання держави в економіку проходить переважно в рамках концепцій соціальної сутності «малої» та «великої» держав, які розрізняють за ступенем втручання держави в суспільне життя.

У класичному лібералізмі головна ідеологема виражена у визнанні ролі держави як «нічного сторожа». Ступінь втручання держави в суспільне життя є підставою виділення основних функцій «малої (мінімальної)» держави:

- 1) підтримання внутрішнього порядку (головна функція);
- 2) контроль за виконанням договорів і контрактів між приватними особами;
- 3) захист країни (території та народу) від зовнішньої агресії.

Звідси, головні інститути в структурі держави – поліція (1), судова влада (2) та армія (3).

У середині 1970-х рр., як влучно підмітила С. О. Радзівська, «час виключної управлінської суб'єктності держави... проголошено вичерпаним» [7, с. 5-6]. Після занепаду економічної доктрини кейнсіанства неолібералізм утвердився спершу в Європі, а згодом поширився у світі [8].

Неоліберали, зокрема, Ф. фон Гаек, М. Фрідман наполягали на необхідності повернення до мінімізації функцій держави. Економічна роль держави, на їх погляд, – це створення економічних інституційних механізмів, що стримуватимуть монополізацію [9; 10].

Таким чином, держава обмежувалася двома функціями, які можна виділити на підставі ступеня її втручання в економіку:

- 1) стабілізації національної валюти шляхом забезпечення низької або нульової інфляції;
- 2) сприяння конкуренції.

Остання функція забезпечується засобами контролю над монополіями та боротьби з фіксованими цінами [11, с. 94-95].

У дійсності, зазначає Г. М. Куц, політика неолібералів призвела до зростання корпорацій і зубожіння значної частини населення. Сучасні неоліберали, приходять до висновку дослідниці, бояться демократії. Вони швидше готові віддати владу еліті та експертам, щоб обмежити демократичну свободу [12, с. 256-257].

Після економічної кризи 2008 р. та пов'язаної з нею стагнації неоліберали повернули державу в суспільство, визнавши за нею необхідність незначного регулюючого впливу на економічну сферу.

Таким чином, прийнятною підставою для класифікації функцій держави в розглянутих нами марксизмі та неомарксизмі можуть бути класові потреби та інтереси, а в лібералізмі та неолібералізмі – ступінь втручання держави в суспільне життя, або вужче – в економіку. Оскільки доктрини є відносно динамічнішими раціональними утвореннями, ніж наукові теорії, в залежності від їх модифікацій вибір підстав для класифікації може змінюватися. У цьому виявляється суб'єктивізм доктринального підходу, його залежність від базових доктринальних ідей, зокрема, про соціальне призначення, роль держави, цілі та методи її діяльності.

Виходячи з цього, постає необхідність в обґрунтуванні можливостей і перспектив застосування доктринального підходу при класифікації функцій держави в інформаційному суспільстві. У цьому зв'язку зазначимо наступне:

1. Доктринальний підхід дозволяє прогнозувати процеси та інститути майбутнього через звернення до їх історичної динаміки;
2. У доктринальному підході поєднуються теоретичні постулати з практикою, що оптимально наближає раціональну доктринальну модель до її практичної реалізації;
3. Спільне розроблення державної доктрини владою та громадянським суспільством посилює шанси її легітимації;
4. Державна доктрина має враховувати сучасні світові тенденції розвитку, проте орієнтуватися на інтереси конкретного суспільства у відповідності до історичного часу та простору суспільних зв'язків і відносин.

Таким чином держава зможе посилити функцію реалізації та захисту державного суверенітету, а в системі функцій визначити пріоритети.

Розроблення сучасної доктрини суспільного розвитку видається неможливим без поєднання теоретичних знань із результатами застосування доктринального підходу до аналізу суспільних відносин, ролі та значення держави, її пріоритетних функцій. Від того, які знання будуть покладені в основу доктрини – застарілі чи максимально наближені до сучасних умов – залежатиме перспектива її втілення на практиці. Стратегія суспільного розвитку має відображати прийнятні для суспільства ідеї, принципи, цінності. Вона має бути зрозумілою для сучасної людини, включеної в інформаційне суспільство, щоб бути реалізованою.

Політична сфера суспільного життя зазнає відчутних змін, викликаних процесами віртуалізації політики, цифровізації публічних послуг, переміщення людини політичної в простір глобальних інформаційних і комунікаційних мереж. У контексті зростаючої інтенсивності й системності зазначених змін сформульований у 1970-х рр. висновок про кінець доктринального підходу видається передчасним.

Отже, враховуючи наявність різноманітних поглядів, що висловлюються в науковому середовищі, все ж погоджуємося з достатньо аргументованою думкою С. М. Матвієнків про те, що в Україні в основному сформувалося інформаційне суспільство. Поряд із цим, єдина державна політика його розбудови відсутня. Інформаційне суспільство все глибше проникає в живу тканину суспільних відносин, формує політичні та правові інститути. Політичний порядок денний під дією цього впливу потребує змін і має бути змінений, зокрема, щодо потреби узгодження інформаційної політики з забезпеченням національної безпеки України.

Різноманітність доктрин, що використовуються в державній політиці України, позбавлена стрижневої ідеї [13, с. 81-82].

Відтак, у нас з'являється додатковий аргумент для висновку про перспективи доктринального підходу для формування державної стратегії суспільного розвитку. У рамках державної доктрини мають бути визначені пріоритетні функції держави в умовах інформаційного суспільства, що неможливо без їх класифікації та систематизації.

Доктринальний підхід залежно від способу його використання, тобто аналітичних або конструктивних можливостей, дозволяє класифікувати чи звести в систему функції держави, визначити їх пріоритетність. Таке поєднання низхідної та висхідної траєкторій у доктринальному підході несе значний прогностичний потенціал, завдяки якому політика держав стає упорядкованою, передбачуваною. Прогнози та моделі, створені на основі аналізу функцій держави дозволяють упереджувати стани, пов'язані з порушенням політичної стабільності.

Із усього сказаного випливає, що доктринальний підхід застосовний для раціонального упорядкування суспільства та міждержавних відносин. У сучасних умовах цей підхід продовжує конкурувати з практикою, проте тенденція до його поєднання з іншими раціональними підходами в науці створює підстави для підвищення надійності доктринальних і стратегічних побудов, їх науково обґрунтованої відповідності потребам та інтересам суспільства.

Зазначимо додатково, що перспективність доктринального підходу виявляється також в універсалізації міжнародних норм захисту природних прав людини в умовах інформаційного суспільства. Проте для цього спершу необхідно розмежувати функції суб'єктів міжнародної політики.

Проникнення держави в інформаційне суспільство, правове регулювання відносин у ньому є незаперечним. Вплив інформаційного суспільства виявляється у формуванні нових і коригуванні традиційних функцій держави. У цьому зв'язку постає низка похідних наукових і практичних завдань, пов'язаних із визначенням обсягу та міри впливу держави на громадянина в умовах функціонування держави в інформаційному суспільстві. Проте це вже завдання для нових досліджень.

Використана література:

1. Шайгородський Ю. Ж. Політичне мислення як чинник регулювання політичного життя // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [Відп. ред. О. В. Бабкіна]. 2018. Випуск 24. С. 3-15.

2. Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Між минулим і майбутнім: відповідальність інтелектуалів за соціально-політичні перетворення // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [Відп. ред. О. В. Бабкіна]. 2018. Випуск 24. С. 3-10.

3. Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами / за заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. 488 с.

4. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 192 с.

5. Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації: порівняльний аналіз / за заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 448 с.

6. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2 т. / за заг. ред. Н. М. Хоми; [Т. В. Андрущенко та ін.]. Львів: Новий світ-2000, 2016. Т. 2: Доктринальний підхід. 535 с.

7. Радзівська С. О. Національна держава та глобальні трансформації // Досвід та перспективи трансформації пострадянського простору в контексті інтеграційних та

глобалізаційних процесів: зб. наук. праць / за заг. ред. А. Г. Бульвінського. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 5-12.

8. Колодій А. Неолібералізм і суспільна трансформація: деякі міркування про ідеологію реформ в Україні (дата останнього редагування: 28.11.2014) // Економічна теорія і публічна політика. Цикл конференцій «Людвіг фон Мізес і сучасні суспільства»: зб. наук. праць / за наук. ред. М. Буника, І. Кіянки. Львів, 2014. С.14-29. URL : <https://political-studies.com/?p=963> (дата звернення : 17.05.2019).

9. Гайек Ф. А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії / [пер. з англ. В. Дмитрука]. Київ: Аквілон-Прес, 2000. Т. 1-3. 448 с.

10. Фрідман М. Капіталізм і свобода / [пер. з англ.]. Київ: Дух і літера, 2010. 320 с.

11. Радионова Л. А., Семенюк Е. С. Политология: курс лекцій. Харьков: ХНАГХ, 2013. 168 с.

12. Куц Г. М. Неолібералізм у європейській та англо-американській традиціях // Проблеми законності: зб. наук. праць Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2016. № 133. С. 249–258. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.133.68866>.

13. Матвієнків С. М. Інформаційний простір сучасної України: законодавчий аспект // Держава і право: зб. наук. праць. Серія: Юридичні науки. Київ, 2019. Вип. 83. С. 74-84.

Opanasiuk V. Doctrinal Approach for Classification of Functions of the State: The Prospects in the Information Society

In the article the features of doctrinal approach in political science and jurisprudence are revealed, the nature of its modern modifications is established. Within doctrinal approach separate options of the state's functions classifications are proposed, its applied opportunities are considered. Changes in the structure of society and dynamics of the relations in it are the basis for a conclusion about the prospects of doctrinal approach for the state's functions classification in the information society. In modern society there are intensive system changes connected with processes of the virtualization of politics, digitalization of the public services, movement of the political man in a space of global information and communication networks. All this point out to the premature conclusion about the end of doctrinal approach for studying and research of the social, political, and legal systems, and also the functions of the state as the main directions of its activity.

Keywords: state, functions of the state, classification, doctrinal approach, globalization, information society.